

МОВА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЛЮДИНИ Й НАЦІЇ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У тезах подано інформацію щодо трагічних сторінок в історії української мови; розглянуто роль мови під час повномасштабного вторгнення росії до України; доведено, що єдине консолідоване суспільство може витворитися лише на ґрунті спільної духовності та мови, яка є феноменом і генофондом нації.

Ключові слова: українська мова, феномен нації, національна ідентичність, повномасштабне вторгнення, історія української мови, державна мова.

Abstract

Theses provide information on tragic pages in the history of the Ukrainian language; the role of language during the full-scale russian invasion of Ukraine is considered; it has been proven that a single consolidated society can be created only on the basis of a common spirituality and language, which is a phenomenon and the gene pool of the nation.

Keywords: Ukrainian language, nation phenomenon, national identity, full-scale invasion, history of the Ukrainian language, state language.

Вступ

Події 24 лютого 2022 року спричинили неабиякий інтерес до України, української мови та її історії. Вона стала трендом, незаперечним фактом підвищення національної самосвідомості українців. Відбувся сплеск охочих знати українську мову. Понад 1,5 млн. людей почали її вивчати. Значний попит на українську спостерігається і в далеких від нас країнах, а саме: Аргентині, В'єтнамі, Австралії. 60% українців стали більше спілкуватися або повністю перейшли на українську мову з початку повномасштабної війни. Згідно опитування на замовлення «Суспільного» 45% українців стали більше спілкуватися українською, а 15% повністю перейшли на державну мову. У місті Києві українською стали спілкуватися на 15% більше, ніж до початку війни. І цей показник постійно зростає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Мова традиційно є об'єктом уваги мовознавців, які розглядали весь комплекс особливостей української мови, мовну політику в історичному аспекті розвитку суспільства; мову як ознаку державності; перспективи розвитку та функціонування її в Україні. Над дослідженнями мовної політики з питань значення мовних чинників для збереження національної ідентифікації працювали Л. Ковач, В. Отрешко, І. Усаченко, Г. Євсєєва, В. Русанівський, П. Кононенко, І. Білодід, М. Степаненко, О. Ткаченко, Ю. Римаренко, А. Масенко, В. Іванишина та інші.

Метою дослідження є спроба показати мову як головну ознаку ідентичності української нації з її проблемами та перспективами розвитку, як джерела духовного життя народу; висвітлити інформацію щодо трагічних сторінок в історії української мови; окреслити значення мови в процесі утвердження української державності.

Основна частина

Українська мова – одна з 30-ти найпоширеніших мов світу. Вона входить до групи слов'янських мов індоєвропейської сім'ї. За генетичними та територіальними зв'язками слов'янські мови поділяються на три підгрупи.

1. Східнослов'янська – (українська, російська, білоруська).
2. Західнослов'янська – (польська, чеська, словацька і дві серболузькі мови).
3. Південнослов'янська – (болгарська, сербська, хорватська, македонська, словенська).

В Україні і за кордоном близько 50 млн. вважають українську мову рідною. У всьому світі користуються слов'янськими мовами $\approx$ 300 млн.

Першими писемними пам'ятками української мови були:

- Літописи Київської Русі (найдавнішими писемними пам'ятками української мови є літописи часів Київської Русі, як-от Повість минулих літ).
- Ділова документація (також збереглися грамоти, договори та інші ділові документи, що відображають становлення української писемності).
- Релігійні тексти (важливими пам'ятками є також церковнослов'янські рукописи, які містять перші записи українською мовою).
- Фольклор (усна народна творчість: думи, пісні, легенди).

«Історія української мови містить багато трагічних сторінок. Упродовж багатьох віків українські землі перебували під постійним контролем загарбників, які знищували школи, храми, друкарні; переслідували патріотів і найкращих представників інтелігенції. Так, на початку XVIII ст. указом Петра I було заборонено друкувати українською мовою релігійну літературу. Він ліквідував Київську і Чернігівську друкарні, заборонив саму назву «Україна», замінивши її на «Малоросія»» [1, с.1]. Українську мову всіляко обмежували, забороняли і скасовували протягом останніх чотирьох сторіч циркулярами, указами, законами. Імперська влада росії системно і послідовно витісняла українську мову з ужитку, намагалася сформувати «общерускій», а пізніше – «советскій» народ.

1763 рік – Указ Катерини II про заборону викладати українською мовою в Києво-Могилянській академії. Це був один із перших кроків до систематичної русифікації освіти в Україні.

1769 рік – Заборона Синоду РПЦ друкувати та використовувати український буквар.

1775 рік – Знищення Запорізької Січі та закриття українських шкіл.

1863 рік – Петро Валуєв, Валуєвський циркуляр. Жорстока цензура для української мови і заборона друку значної частини книг. Українською мовою дозволялося друкувати лише художні твори селянської тематики і тільки з дозволу жорстокої цензури.

1876 рік – Олександр II, Емський указ. Заборона друку і завезення українських книг з-за кордону. «Згідно цього указу було заборонено писати тексти українською для музичних творів, ставити вистави із суто українським репертуаром; не дозволялося співати українських пісень; розмовляти рідною мовою в навчальних закладах і державних установах. Урядова політика зводилася до того, щоб вилучити українську тематику з культурних жанрів» [2, с. 25].

1888 рік – Указ Олександра III. Цей указ заборонив вживання української мови в офіційних установах, хрещення дітей українськими іменами. Також заборонялося викладання українською мовою в навчальних закладах. Але ні емські укази, ні валуєвські циркуляри, ні брестська унія не змогли подолати ту внутрішню силу, якою первинно була наділена наша мова. За цей час українська мова не дала нації розчинитися і зникнути, а навпаки, загартувалася.

У XIX-XX століттях відбувається відродження української мови: **національне відродження** (період XIX-XX століть ознаменувався потужним національним відродженням, у якому мова відігравала ключову роль); **розвиток літератури** (українську літературну мову активно розвивали та збагачували письменники, поети та драматурги); **кодифікація норм** (відбувалася систематизація та кодифікація орфографічних, граматичних та лексичних норм української мови); **утвердження в суспільстві** (українська мова поступово набувала офіційного статусу та утверджувалася в різних сферах життя).

На сьогодні «сила та єдність держави нерозривно пов'язана з її централізацією. Принциповим аспектом цього твердження є застосування єдиної державної мови. Цим підкреслюється хоча б формальна належність до єдиної держави. При цьому адміністративним органам і в центрі, і на місцях надається потужний технічний засіб, без якого єдина держава взагалі існувати не може. Тільки так можна отримати можливість через середню школу і ВНЗ виховати протягом тривалого часу традиції державної єдності. Є постулат про те, що державна мова – носій державної ідеї, яка об'єднує різні нації, що мешкають у рамках єдиної країни» [3, с.71].

Перспективами розвитку української мови в майбутньому є таке: **збереження самобутності** (важливим завданням є збереження та подальший розвиток унікальних рис української мови); **інтеграція до світового простору** (водночас, українська мова має інтегруватися до глобального мовного та культурного контексту); **технологічний процес** (перспективним напрямом є адаптація української мови до нових технологічних реалій); **розвиток освіти та науки** (ключову роль відіграватиме вдосконалення викладання української мови на всіх рівнях освіти).

Висновки

Отже, незважаючи на складний, тернистий шлях, українська мова все-таки виборолала право на існування в сучасному світі. Бути патріотом – не лише любити свою батьківщину, а й знати і поважати традиції і мову свого народу. Бажаємо кожному знайти красу й силу рідного слова, насолоджуватися можливістю вільно спілкуватися рідною мовою на своїй вільній землі. Мова живе в кожному з нас, вона існує, допоки нею розмовляють. Рідна мова – вияв власної гідності й самоповаги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азарова Л. Є. Мова для України – це питання існування / Азарова Л. Є., Геркалюк І. А., Гайдай А. С. // Тези доповіді. ЛП Науково-технічна конференція підрозділів Вінницького національного технічного університету НТКП ВНТУ (Вінниця, 2023).
2. Азарова Л. Є. Мова як визначальний чинник ідентичності української нації / Л. Є. Азарова // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки. – 2018. – Вип. 292. – С. 24 – 32.
3. Азарова Л. Є. Двомовність: причини й наслідки / Л. Є. Азарова // Рідний край: Альманах Полтавського педагогічного університету. – Полтава. – 2015. – № 2 (33). – С. 71 – 74.

Азарова Лариса Євстахіївна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: azarova.larusa@gmail.com

Харук Максим Олегович – студент групи МНТ-24б, факультет інформаційних електронних систем, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: mharuk3@gmail.com

Azarova Larisa Evstakhiivna – doctor of philological sciences, professor, head of the department of linguistics, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: azarova.larusa@gmail.com

Kharuk Maksym Olehovich – Faculty of Information Electronic Systems, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: mharuk3@gmail.com